

Prežije korytnačka močiarna v Medzibodroží? Súčasný stav a problémy

Korytnačka močiarna (*Emys orbicularis*) je jediný pôvodný druh korytnačky žijúci na Slovensku. V minulosti bola bežná v močiarnych biotopoch slovenských nížin, ale rozsiahle vodohospodárske úpravy – budovanie protipovodňových hrádzí, melioračnej sústavy a výstavba veľkých vodných nádrží spôsobili dramatický úbytok vhodných biotopov pre jej život. Korytnačka totiž nedokáže existovať vo vysušených močiarnych biotopoch a nie je prispôbená ani pre život v silnom prúde meliorovaných riek našich nížin.

V minulosti bola korytnačka močiarna rozšírená po celej Východoslovenskej nížine od maďarskej hranice až po južné svahy Vihorlatu. Spomínané zásahy spôsobili aj tu zničenie a fragmentáciu jej populácií, súčasný výskyt je len ostrovčekovitý, pričom sú známe len dve lokality, kde je pozorované jej pravidelné rozmnožovanie - NPR Tajba a okolie obce Poľany.

„Alfou a omegou“ výskytu korytnačiek močiarnych, rovnako ako mnohých ďalších druhov živočíchov Medzibodrožia, je stojatá voda a jej dostatok je pre korytnačky hlavný limitujúci faktor. Posledné, na zrážky chudobné roky, spôsobili dramatický pokles vodnej hladiny a postupné vysychanie a zazemňovanie mŕtvych ramien. Vyschnuté miesta následne masívne zarastajú pálkou a vlhkomilným rastlinstvom. Táto biomasa v čase dostatku vody zhnije, a tak sa postupne znižuje objem vody v ramene. Navyše, nedostatok vody spôsobuje korytnačkám značné problémy. V riedkom bahne, bez voľného stĺpca vody, majú obmedzené možnosti termoregulácie a získavania potravy, aj samotný pohyb v bahne je pre ne namáhavý a vyčerpávajúci. Po zmiznutí posledných zvyškov vody korytnačky väčšinou zostanú zahrabané v bahne, kde sa môžu stať ľahkou korisťou predátorov, najmä diviakov, alebo v dôsledku silných mrazov počas zimy zamrznú. Markantným a smutným príkladom z posledného obdobia je osud silnej populácie korytnačiek močiarnych z okolia obce Poľany. Postupný úbytok veľkosti vodných plôch mŕtvych ramien tejto lokality sa priamo úmerne odrážal na veľkosti tamojšej populácie, ktorú monitorujeme od roku 2011. V súčasnosti je táto lokalita prakticky zaniknutá a už tri roky na nej neboli pozorované ani korytnačky ani žiadne znášky, pričom ešte v roku 2013 sme tam zaznamenali 23 predátormi zničených znášok!

Korytnačka močiarna je primárne akvatický živočích a väčšina jej sezónnych aktivít prebieha vo vode. Sú to prví zástupcovia herpetofauny, ktorí vo vode končia zimovanie a začínajú sa snižiť, aj keď ľad na hladine ešte nie je celkom roztopený a teplota vzduchu nedosahuje ani 10 °C. Vo vode sa tiež krmia, pária a tiež prečkávajú zimné obdobie. Párenie začína už niekoľko dní po ukončení zimovania, vrcholí v apríli a začiatkom mája, ale pokusy o párenie sme pozorovali aj v júni a dokonca i v prvej dekáde októbra. Nato, aby samice korytnačiek nakládli oplodnené vajcia, však nie je potrebné, aby sa páрили každý rok. V špeciálnych kanálikoch vo svojich vajcovodoch sú totiž schopné uchovávať samčie spermie, a použiť ich aj v nasledujúcej sezóne. Pretože samice korytnačiek močiarnych v našich klimatických podmienkach môžu klásť aj dve znášky za sezónu, túto zaujímavú stratégiu zrejme používajú aj pre oplodnenie vajec v druhej znáške. Zaujímavým fenoménom je zimovanie korytnačiek močiarnych. Všeobecne sa tvrdí, že vodné korytnačky, ktoré kvôli klimatickým podmienkam potrebujú zimovať, sa po poklese teploty vzduchu na istú hodnotu zahrabú do substrátu na dne vodných nádrží, kde potom prečkajú celé zimné obdobie. Telemetrickým monitoringom sme však zistili, že korytnačky močiarné u nás zimujú inak. Zimovať začínajú až po zamrznutí vodnej hladiny, po strate prístupu k atmosférickému kyslíku. Dovtedy, hoci už nelovia a nevyhrievajú sa, dýchajú, sledujú okolie a na prípadné podnety (napr. vyrušenie človekom), reagujú pohybom. Ani po zamrznutí hladiny neklesajú na dno, ale zostávajú tesne pod ľadom, a v prípade jeho

Vyľahnuté mláďatá korytnačky močiarnéj.

Vyhrievajúce sa korytnačky močiarna tesne po ukončení zimovania

Samica korytnačky močiarna pri zahrabávaní nakladenej znášky

Pohľad na súčasný stav množstva vody v NPR Tajba

Pohľad na vyschnutú západnú časť mŕtveho ramena Tajba zarastajúcou vlhkomilnou vegetáciou

Predátorom zničená znáška korytnačky močiarna

roztopenia opäť začínajú dýchať. Dokonca sme pozorovali, že počas miernej zimy sa korytnačky močiarna do stavu úplnej strnulosti dostali iba na krátke obdobie, kedy bola hladina zamznutá.

Druhým dôležitým faktorom ovplyvňujúcim výskyt a prežitie korytnačky močiarna je blízkosť miest vhodných pre kladenie a inkubáciu vajec. Tie bývajú situované na otvorených plochách s piesčitým substrátom a xerothermnou vegetáciou. Práve spojenie močiarnych lokalít v tesnom susedstve xerothermných stepných spoločenstiev na viatych pieskoch je vzácnosťou Medzibodrožia. Je zaujímavé, že samice presne vedia, kde sa tieto miesta nachádzajú a neomylnne na ne putujú aj niekoľko stoviek metrov cez nepriehľadný a ťažko priechodný terén. Žiaľ, súčasná situácia je kritická nielen v prípade vodných biotopov, ale aj na známych kladiskách. Tie sú pod silným tlakom leso- a poľnohospodárskej činnosti a nevhodného manažmentu, častokrát na nich prebieha aj ťažba piesku. Stáva sa, že majitelia alebo užívatelia pozemkov v dobrom vedomí a s najlepším úmyslom pomôcť korytnačkám skypria piesčitú pôdu kladiska kultivátorom. Takýto zásah je však nevhodný, pretože korytnačky kladú vajcia do hniezdnej jamky, čo je „stavba“ s pevnými stenami a na jej vybudovanie potrebuje samica dostatočne usadený piesčitý substrát. Usadenie piesku na takto upravených plochách nejaký čas trvá a kladenie na nich sme v sezóne po kultivácii nikdy nepozorovali. Tento zásah má negatívny dopad aj na výber miesta kladenia - samice vo väčšej miere preferujú koľaje poľných ciest s dostatočne pevným pieskom. Hniezdna jamka je vyhlbená do hĺbky približne 12 cm a do jej hruškovito rozšírenej komôrky samica nakladie priemerne 13 vajec (maximálny počet, ktorý sme zaznamenali je 25, čo je zároveň rekordný údaj pre tento druh korytnačky), takže najvrchnejšie vajcia uložené v hniezdnej komôrke sú približne 3 cm pod povrchom pôdy. Trojcentimetrová vrstva korytnačmi nohami utlačeného piesku je slabou ochranou pred váhou prechádzajúcich mechanizmov, prípadne ťahaným drevom. Z rovnakého dôvodu je diskutabilný aj manažment kladísk pastvou dobytká. Príkladom nevhodného manažmentu je tiež výrub agátových lesov obklopujúcich kladiská. Novovzniknuté čistiny po holoruboch totiž lákajú samice korytnačiek nakládať vajcia ešte pred kladiskami. Tieto miesta však v priebehu leta bez následného manažmentu rýchlo zarastajú pňovými výmladkami, čo spôsobí zatienenie znášok korytnačiek a zníženie úspešnosti inkubácie vajec. Veľmi dôležité je tiež správne načasovanie aktivít pri manažmente kladísk. V našich podmienkach mláďatá po vyliahnutí sa z vajčička hniezdnu jamku neopúšťajú, prezimujú v nej, a na povrch sa vyhrabávajú až na jar nasledujúceho roka. V zemi tak vajčičko a následne vyliahnutá korytnačka strávi 11 mesiacov! Po opustení hniezda, na prelome apríla a mája, sa malé korytnačky s dĺžkou panciera 2,5 cm a váhou 5 g vydávajú na cestu za vodou, pričom sú ohrozované pohybom mechanizmov. V období kladenia vajec, od polovice mája do konca júna, sú rovnako ohrozované aj dospelé samice. Najvýznamnejšou lokalitou s výskytom korytnačky močiarna v Medzibodroží je NPR Tajba. Od jej vyhlásenia za chránené územie v roku 1966 ju postihlo niekoľko udalostí, ktoré možno označiť slovom katastrofa. Či už to bola kontaminácia ropnými látkami z odpadových vôd, úplné vyschnutie alebo požiar. Žiaľ, aj v súčasnosti je stav lokality kritický a hrozí jej opätovné vyschnutie a zamedzenie, čo by znamenalo zánik najsilnejšej populácie korytnačky močiarna na Slovensku. V roku 2002 bol schválený a začal sa realizovať Program záchrany korytnačky močiarna, ktorého hlavným cieľom bolo stabilizovať a posilniť stav tunajšej populácie. Tento cieľ sme realizovali hlavne znížením predačného tlaku na znášky korytnačiek a znížením mortality vyliahnutých mláďat počas zimovania v hniezdných jamkách. Do roku 2010 bolo pletivom ochránených viac ako 110 znášok korytnačky močiarna a do Tajby vypustených viac ako 200 mláďat. Od roku 2011 však z legislatívnych dôvodov populáciu korytnačky močiarna v NPR Tajba už len monitorujeme, napríklad v rokoch 2011-2017 sme zaznamenali 234 predátormi zničených znášok. Korytnačka močiarna je dlhoveký živočích schopný prežiť aj v pomerne nevhodných podmienkach veľa rokov. Práve nálezy takýchto osamotených jedincov vzbudzujú dojem, že s výskytom korytnačky v Medzibodroží (a všeobecne na Slovensku) to nie je až také zlé. Opak je však pravdou a je na nás, aby sa tento druh udržal v našej prírode aj pre ďalšie generácie.

Peter Havaš, Milan Novotný, Stanislav Danko

www.faanacarpatica.sk

Foto: autori